УНИВЕРСИТЕТ
ПО АРХИТЕКТУРА
СТРОИТЕЛСТВО
И ГЕОДЕЗИЯ

бул. „Хр. Смирненски" № 1, 1046 София
тел.: +359 884 951 079
e-mail: office_far@uacg.bg; https://uacg.bg
АРХИТЕКТУРЕН ФАКУЛТЕТ

УНИВЕРСИТЕТ
по Архитектура, Строителство и Геодезия
1046 София, бул. "Хр. Смирненски" №1
Регистрационен индекс и дата
449/18.09.2025г.

РЕЦЕНЗИЯ

От: **доц. д-р арх. Доника Георгиева**
Катедра „История и теория на архитектурата", Архитектурен факултет, УАСГ

Относно: дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „доктор" в професионално направление 5.7. Архитектура, строителство и геодезия, докторска програма „Опазване, реставрация и адаптация на паметниците на архитектурата"

Автор: арх. Александра Вадинска, докторант към катедра „История и теори на архитектурата", Архитектурен факултет, УАСГ

Тема: „Камъкът в недвижимото културно наследство на България. Архитектурно–консервационна проблематика"

Научен ръководител: проф. д-р арх. Йорданка Кандулкова

Основание за изготвяне на рецензията: член на Научното жури, назначено със Заповед №483 / 10.07.2025 г. на Ректора на УАСГ и рецензент с решение на Научното жури от първото му заседание (18.07.2025)

Въведение

Дисертационният труд на арх. Александра Вадинска е посветен на значим, но недостатъчно разработен в българската научна литература проблем – опазването на каменните градежи и елементи в недвижимото културно наследство на България. Камъкът е един от най-устойчивите и дълготрайни строителни материали, използван от човека. Неговата естетика и трайност са основната причина голяма част от архитектурното наследство по света и у нас да бъде създадено именно от този материал. В същото време, въпреки своята устойчивост, камъкът е подложен на редица деградационни процеси – физически, химически, биологични. Това налага прилагането на специализирани консервационни методи, съобразени както с природата на материала, така и със спецификата на всеки обект.

Дисертацията е навременна и необходима разработка, която изгражда систематизирано знание и методика в област, в която у нас липсват достатъчно изследвания, учебници и практически ръководства. Трудът има както теоретична, така и изразена приложна стойност, което го прави ценен принос както за науката, така и за практиката.

Предхождайки анализа и оценката на представения труд, считам за необходимо да подчертая три стойностни постижения, които заслужават внимание още в самото начало. Основата на тези постижения проличава в

тезата на дисертацията, като текстът в последствие напълно ги оправдава. Това са:

– **Задълбоченото и оригинално изследване на „камъка"**, разгледан като един от ключовите строителни материали в изградената среда от древността до съвременността, от перспективата на архитекта–консерватор.

– **Интердисциплинарният подход**, който обединява различни научни области – геология, петрография, опазване на културното наследство. Трудът умело преминава от по-специфичните консервационни мерки в работата на консерватор-реставраторите (включително химия и физика) до по-широките постановки в архитектурната теория, като извежда основните аспекти от всяка от тези области в контекста на разглежданата тема.

– **Запазването на ясен фокус върху камъка** и неговата роля в културното наследство на България, като същевременно се адресира много конкретна целева аудитория – архитектите.

1. Актуалност и значимост на темата

Темата е особено навременна (дори закъсняла) за опазването на културното наследство на България. Авторът убедително аргументира необходимостта от подобно изследване, като изтъква липсата на национална стратегия за опазване на каменните обекти и недостига на компетентни специалисти, които да разбират в достатъчна дълбочина спецификата на този материал. Трудът закономерно дава своя принос и в ключовите откроени в текста проблеми, характерни за практиката в България:

– унифицирани и непълни консервационни решения, често без вземане под внимание на конкретния вид камък;

– липса на последващ мониторинг на състоянието на обектите;

– непрофесионални намеси, водещи до загуба на автентичност;

– дефицит на научни публикации и достъпна информация за методите на консервация.

На този фон дисертацията попълва съществуваща празнина в българската литература и поставя основите за създаването на бъдещи наръчници. В допълнение, бих искала да подчертая, че темата е не само актуална, но и от съществено значение в контекста на глобалните промени, свързани с изменението на климата и усилията за намаляване на въглеродния отпечатък чрез преизползване на строителни материали.

2. Цел, задачи и методология на дисертацията

Авторът дефинира основната цел на изследването като създаване на *„методически подход за консервационна намеса при опазването на НКЦ от камък, гарантираща максимално съхраняване на тяхната материална и образна автентичност"*. Амбициозна, но оправдана цел, тъй като отговаря на откроените съществуващи проблеми в българската практика и защото предполага, както теоретични, така и практически аспекти. Поставените задачи са конкретни, реалистични и подчинени на целта.

Методологията на изследването е добре обоснована и съобразена с целите на дисертацията. Тя обхваща теоретичната основа на консервационната практика и нейните приложения в контекста на камъка. Дейностите са мотивирани и съответстват на целта на дисертацията – създаване на приложима методика за опазване на обекти с каменен градеж.

Особено ценен е акцентът върху ролята на архитекта-консерватор като основен координатор на процеса на опазване, който трябва да съчетава знания от различни области.

3. Структура и съдържание

Дисертационният труд е в обем 336 страници и съдържа 501 фигури (фотографии, схеми, таблици, карти) и две схеми-алгоритми, които показват задълбочено изследване и визуализират представените теоретични и практически резултати. Съдържанието е ясно структурирано и логично подредено, с четири основни глави (повечето от които са предхождани от увод и завършени с изводи).

ВЪВЕДЕНИЕ. В тази част се аргументира необходимостта и актуалността на изследването и се представят обекта и предмета на изследване. Изложена е основната теза. Дефинирани са задачите, обхвата и рамката на разработката. Изясняват се използваните методи, а също така се прави обзор на обема, структурата и приложението на труда.

ГЛАВА 1. ПРИЛОЖЕНИЕ НА КАМЪКА. ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД. Това е изчерпателно изследване на употребата на камък като строителен материал по българските земи – от праисторията до съвременността. Авторът целево проследява еволюцията на строителните техники, технологиите и културното значение на камъка. Сред силните страни на главата са:

– систематичното покриване на всички исторически периоди с добре подбрани илюстративен материал и примери;

– очертаването на връзките между: вид на камъка – функция на сградата – исторически контекст – регионални специфики и ресурси;

– проследяването на обработката и приложенията на камъка, като материал, разглеждан както в конструктивен, така и в художествен/естетически контекст.

ГЛАВА 2. ПРОУЧВАНЕ НА КАМЪК. Тук е систематизиран преглед на природния строителен материал „камък", включващ неговия произход, видове, свойства, поведение в различни среди и мястото му в архитектурата. Нуждата от изясняване на геоложките основи намира своето убедително обяснение в частите, които изследват приложението на камъка, процесите на изветряне, добива и обработката. Главата е също така важна за разширеното разбиране на характеристиките на камъка и неговата роля в архитектурното наследство.

Разглеждането на местната геология и характеристиките на различните видове скали, използвани в България, създава необходимата връзка между материалите и техния произход, което е важно за разбирането на качествата и същността на камъка. Знанията за различията в свойствата на камъка са основополагащи за правилния избор на консервационни методи, като се взема предвид не само естетическата стойност на камъка, но и неговата дълговечност и устойчивост в конкретната среда. Познаването на климатичните процеси и деградация на камъка е ключово при разработването на подходи за минимизиране на вредни влияния. Разглеждането на добива и обработката на камък (включително в исторически контекст) изяснява как различните методи на обработка са определяли не само естетическия вид, но и функционалността на каменните елементи в съответствие с техните физични, химични и механични свойства.

ГЛАВА 3. КОНСЕРВАЦИОННИ ПРАКТИКИ ПРИ ОПАЗВАНЕ НА СГРАДИ С КАМЕНЕН ГРАДЕЖ И КАМЕННИ ЕЛЕМЕНТИ. Направен е изчерпателен обзор на съвременните подходи в консервацията на каменни структури. Главата демонстрира ясно дефиниран подход, който преминава от общото към частното, съчетавайки теоретични концепции с реални примери и проблеми. Критичният преглед на състоянието на консервационната практика в България очертава основни предизвикателства и така аргументира нуждата от създаване на методика за добри практики. Сред най-ценните елементи са:

— подробната класификация на причините за разрушаване на камъка, подкрепени с ясни примери и казуси;

— отчитането на по-широкия контекст (цел, финансови възможности, местоположение на обекта/каменния градеж) при избор на методите за проучване;

— разискването на концепцията за „оригинал" в контекста на употребата на камък — както от гледна точка на субстанция, така и на образа;

— подчертаването на ролята на документацията като основа за информирана намеса;

— етичната ангажираност на текста чрез извеждане на отговорността на архитекта-консерватор.

Теоретично, ключов елемент е ценностният подход. На тази основа, авторът мотивира виждането си, че при консервацията на каменни обекти е важно да се вземат предвид не само техническите аспекти на предложената намеса, но и културната и историческа стойност на самия обект. От практическа гледна точка са откроени са ключови препоръки, които могат да служат като основа за работата на архитекта—консерватор и същевременно отразяват комплексността и моралната отговорност при опазването на културното наследство.

ГЛАВА 4. МЕТОДИКА ЗА ОПАЗВАНЕ НА ОБЕКТИ С КАМЕНЕН ГРАДЕЖ (КАМЪК) ПО БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ. Тук е най-съществения принос на дисертацията, в който авторът представя разработена методика за опазване. Тя обхваща целия цикъл — от установяване на нуждата от намеса и оценка, през проектиране и реализация, до мониторинг и поддръжка.

Предложената методика има явна теоретична и практическа стойност. Тя се базира на широки теоретични и научни принципи, които могат да се адаптират към различни типове каменни обекти и условия. Без да изпуска българския контекст, методиката предоставя и един адекватен трансфер на добри практики от Великобритания. Като положителни и аргументирани намирам и предложенията за преодоляване на някои от дефицитите на Закона за културното наследство на Република България. Систематичността на методиката е ценна за практиката, като основа за разработване на проекти за консервация, предоставяйки конкретни насоки за всяка стъпка от работата на архитекта-консерватор.

ИЗВОДИ И ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД. В тази част са представени научно-теоретичните и научно-приложните приноси, както и са очертани предназначението на изследването и възможните направления за развитие на темата.

ПРИЛОЖЕНИЯ. Трите приложения предоставят допълнителна информация, която подкрепя основната част на изследването и служи като ценен ресурс за специалистите, които могат да прилагат изследванията в

реални условия. *Приложение А* дава насоки относно избора на подходящи методи за изпитване на материала в зависимост от вида камък и характеристиките на обекта. *Приложение Б* систематизира данни за климатичните райони в България, които са от съществено значение при работата с каменни обекти, разположени в различни региони на страната. *Приложение В* разширява познанията относно добива на камък на територията на България по време на Римската империя и предоставя важни данни (за използвани каменни материали и техния произход, включително случаи на повторно отваряне на кариери за реставрация) в помощ на консервационните решения.

БИБЛИОГРАФИЯ. Използвани са 243 източника на кирилица и латиница, включително електронни.

ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ СЪС ИЗСЛЕДВАНЕТО. Авторът има три самостоятелни публикации, отразяващи проблеми, разглеждани в дисертационния труд. Те са публикувани в периода 2019 – 2021 г. в сборници с доклади от научни конференции.

4. Научни приноси и значимост

Приемам напълно заявените от арх. Александра Вадинска приноси. Постигнатите резултати притежават висока приложимост при оценката, консервацията и реставрацията на недвижими културни ценности, особено при обекти с изразена каменна декорация и/или конструкция.

В допълнение, сред главните научно-теоретични и научно-приложни постижения на труда бих откроила също и:

– първа систематизация на употребата на камък в архитектурното наследство на България в широк исторически обхват;

– дефиниране на архитектурно-консервационната проблематика чрез връзката „материал – среда – интервенция";

– разработване на цялостен модел за анализ на патологията на камъка и причините за неговата деградация;

– приложимост на предложената за методика за опазване към различни типове обекти от/с камък;

– създаване на основа за разработване на практически ръководства, стандарти и наръчници за консервационна намеса;

– идентифициране на добри и лоши практики, които могат да служат като ориентир за бъдещи интервенции.

Дисертационният труд на арх. Александра Вадинска притежава и допълнителна обществена значимост, като има потенциала да повлияе върху бъдещи национални политики за опазване на културното наследство, отвъд заявеното от автора предназначение като учебен материал. Освен това, след публикация, трудът би могъл да се утвърди като настолен наръчник за всеки архитект – не само в областта на опазването на културното наследство, но и при вземането на информирани решения относно използването на камък в съвременната архитектурна практика.

5. Препоръки

Към разглеждания дисертационен труд ще формулирам препоръки, които по мое мнение, биха били полезни за автора.

1. Препоръчвам на арх. Александра Вадинска да продължи своите изследвания по темата, като в тях застъпи повече въпросите за устойчивостта. В контекста на съвременния дебат за „зелена архитектура" би било полезно да се разгледат възможностите за повторна употреба на камъка и неговия екологичен потенциал.

2. Препоръчвам на арх. Александра Вадинска да работи за прилагането (и евентуално усъвършенстването) на идеите и изводите от труда в реалната практика.

3. Препоръчвам на арх. Александра Вадинска да преработи и публикува труда като едно професионално (и силно необходимо) ръководство насочено приоритетно към архитекта-консерватор, но полезно и за съвременното архитектурно творчество.

Заключение

Дисертационният труд на арх. Александра Вадинска на тема „КАМЪКЪТ В НЕДВИЖИМОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО НА БЪЛГАРИЯ. АРХИТЕКТУРНО-КОНСЕРВАЦИОННА ПРОБЛЕМАТИКА" е цялостно, задълбочено и оригинално изследване, което запълва съществена празнина в българската научна и практическа литература, свързана с опазването на недвижимото културно наследство. Трудът се отличава с: актуалност на темата; ясно дефинирани цели и задачи; прецизна методология; значими научни и приложни приноси.

Дисертационният труд отговаря на всички изисквания на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ и ПУДПЗСДС в УАСГ (минимални национални изисквания) за присъждане на образователната и научна степен „доктор". Авторът – арх. Александра Вадинска – демонстрира задълбочена подготовка, теоретични и практични знания, критическо мислене и принос към науката и практиката в областта на опазване на културното наследство.

Във връзка с гореизложеното, в качеството ми на член на Научното жури и на рецензент на дисертационния труд давам своя положителен вот „ЗА" присъждането на образователната и научна степен „ДОКТОР" на арх. АЛЕКСАНДРА ВАДИНСКА по професионално направление 5.7. Архитектура строителство и геодезия, докторска програма 02.17.02. „Опазване, реставрация и адаптация на паметниците на архитектурата".

София, 16.09.2025

[redacted]

Член на Научното жури: .....
(доц. д-р арх. Доника Георгиева)